

Wat we nodig hebben is het 'Edda-gevoel'

Over de toekomst van de Nederlandse musea

Claartje Bunnik Leken de musea door Rutte I in de bezuinigingsdrift nog te worden ontzien, nu moeten ook zij eraan geloven. Claartje Bunnik formuleert de drie belangrijkste knelpunten en ziet oplossingen in samenwerking, gedeelde verantwoordelijkheid en een groter publiek draagvlak.

Op 21 april 1971 stonden op de kade van de haven van Reykjavik tienduizenden juichende mensen. Zij wachtten op de aankomst van een schip uit Denemarken dat de *Edda* aan boord had, een onooglijk klein bruin boekje uit de 13de eeuw met een enorme symbolische waarde. Het bevat de oudste verhalen over IJsland en is het belangrijkste culturele erfgoed dat IJsland bezit. Sinds de 17de eeuw lag het in een Deense bibliotheek. Toen IJsland in 1918 zelfbestuur kreeg, begonnen de onderhandelingen over teruggave en uiteindelijk maakte de Deense regering een genereus gebaar. De *Edda* mocht terug naar huis. Destijds ontroerde dat bericht me, vanwege de verbondenheid van de bevolking met haar culturele wortels. Voor welk erfgoed zouden Nederlanders in zo'n groten getale de straat op gaan? Het leek me een retorische vraag. Nederlanders demonstreren voor van alles, maar voor cultureel erfgoed? Ik dacht het niet.

En toch, kort geleden deed zich in Nederland iets bijzonders voor. Het Stedelijk Museum en het Rijksmuseum in Amsterdam openden hun deuren na lange tijd gesloten te zijn geweest voor het publiek. De openingen werden uitgezonden op primetime televisie en de kranten besteedden aandacht aan alle details. Vergeten waren de hoofdpijndossiers en de steeds opschuivende oplevertermijnen. De vernieuwde musea tilden ons collectief op in een licht euforisch gevoel van nationale eigenwaarde. Of zoals Remco Campert het bij de opening verwoordde:

'Maar nu op de dag van heden, 13 april 2013, zijn verleden en toekomst weer open en klinkt mijn oud geluid in een nieuwe lente en een nieuw gebouw, ons rijk, ons museum ons Rijksmuseum'

Bezuinigingen en nieuw beleid

In het debat dat sinds Rutte I¹ wordt gevoerd over de bezuinigingen op cultuur hebben de musea zich aanvankelijk betrekkelijk veilig gevoeld. In het regeerakkoord van dat kabinet stond immers dat cultureel erfgoed zou worden ontzien. Het was dus meer dan een tegenvaller dat de Raad voor Cultuur in zijn adviezen over de invulling van de bezuinigingen op cultuur de musea niet zonder meer buiten haakjes zette (Raad voor Cultuur 2012 en 2013). Sterker, vijf rijks gesubsidieerde musea² kregen met aanzienlijke kortingen te maken en hun hing zelfs sluiting boven het hoofd. Dat voor een aantal van deze musea inmiddels oplossingen gevonden lijken te zijn maakt de *wake-up call* niet minder pijnlijk. Vooral ook vanwege de toon, die scherp was. Musea werd verweten dat ze te weinig ondernemend en innovatief zijn en te weinig gericht op samenwerking. Ook veel niet rijks gesubsidieerde musea werden de afgelopen jaren gekort, en sommige zijn gesloten.³ De musea zelf zorgden eveneens voor commotie. In Rotterdam wil de directeur van het Wereldmuseum de Afrika-collectie verkopen en in Gouda is een topstuk uit de collectie verkocht, in beide gevallen om er de exploitatie mee te kunnen verlichten.

Kortom, het museumbestel staat onder druk. De financierbaarheid in tijden van economische teruggang is moeilijk, en nog groter is het probleem van de legitimatie van de overheidszorg voor musea. De rijksoverheid nam het voortouw in de discussie daarover. De vorige staatssecretaris, Halbe Zijlstra (VVD), vroeg advies over het museumbestel aan de Raad voor Cultuur met als resultaat *Ontgrenzen en verbinden* (Kersen et al. 2013). Zijn opvolger, minister Bussemaker (PvdA), reageerde er bij ontvangst op zijn zachtst gezegd terughoudend op. Ook de musea zelf denken na over de toekomst. Enige tijd

---

Dat voor een aantal van de bedreigde musea inmiddels oplossingen gevonden lijken te zijn maakt de *wake-up call* niet minder pijnlijk

---

daarvoor hadden de twee museumkoepels Nederlandse Museumvereniging (NMV) en de Vereniging Rijks gesubsidieerde Musea (VRM) een commissie ingericht met voor-aanstaande museumdirecteuren onder voorzitterschap van emeritus hoogleraar Irene Asscher-Vonk.⁴ De musea wilden, verontrust door de eerdere adviezen van de Raad, graag de regie over hun toekomst terugpakken. Ze schreven hun eigen toekomstvisie (Commissie Asscher-Vonk 2012). Die strategie heeft succes gehad. Door het rapport staan beide koepels, die gaan fuseren om het goede voorbeeld te geven, als gesprekspartner in ieder geval op de kaart.

In dit artikel beschrijf ik de drie voornaamste knelpunten in het museumbestel en mogelijkheden om daarmee om te gaan.

Probleem 1: De slagkracht van de sector
Oppervlakkig gezien lijkt er niet veel mis met de museumsector. Sinds het midden van de

vorige eeuw is het bezoek vertienvoudigd en de stijgende lijn zet door. Overheden hebben veel geïnvesteerd en de komende jaren zal worden geoogst wat is gezaaid. Na Stedelijk Museum en Rijksmuseum Amsterdam, Film-museum EYE, Drents Museum, Scheepvaart-museum, Fries Museum, Museum De Fundatie en Noordbrabants Museum (en dit is slechts een kleine greep) staan nu onder andere vernieuwingen op stapel van Defensie-museum en Naturalis. De economische spin-off van musea voor de plaatselijke en regionale economie is zeer aanzienlijk (Marlet et al. 2011). In de sector zijn tienduizenden vrijwilligers actief. Met het publieke draagvlak zit het wel goed. Toch?

Maar wie wat beter kijkt ziet haarscheurtjes in deze mooie façade. Eigenlijk is maar een beperkt aantal grote musea verantwoordelijk voor de bulk van het museum-bezoek en voor de groei daarvan. Bij tal van musea is het beeld veel minder spectaculair. De concurrentie in de sector van de vrijetijdsvoorzieningen is moordend en bezoekers stellen hoge eisen. Ze hebben al veel gezien, ook in het buitenland. De omloopsnelheid van museale presentaties wordt steeds hoger en de *cost* gaat voor de *baet* uit. Meer investeren leidt tot meer publiek en daarmee hogere inkomsten.⁵

Het zijn vooral de middelgrote musea, de belangrijkste dragers van onze illustere stedelijke cultuur, die het moeilijk gaan krijgen. De budgetten voor het behoud van hun collecties zijn weinig te beïnvloeden. De gemeentelijke subsidies slinken. Gemeenten kunnen of willen zeker in de huidige tijd niet meegaan in de noodzakelijke vernieuwingsinvesteringen. Het is bovendien voor deze musea, anders dan voor hun grote broers, heel lastig om sponsors te vinden. Ze kampen met een continu gebrek aan middelen voor programmering en innovatie en voor het aantrekken van een professionele staf om

---

Het zijn vooral de middelgrote musea, de belangrijkste dragers van onze illustere stedelijke cultuur, die het moeilijk gaan krijgen

---

sponsors te enthousiasmeren en hun producten in de markt te zetten. Meer in het algemeen zullen musea het waarschijnlijk voor een langere periode met minder subsidie moeten doen. Door de ingrijpende omvang van de bezuinigingen dreigt een aantal in een neerwaartse spiraal te komen en zullen er onvermijdelijk musea sluiten. Recente gegevens van de Museumvereniging laten zien dat sinds 2011 veertien musea zijn gesloten.⁶

Alle beleidsstukken, nota's en adviezen staan bol van het woord samenwerking. En het is waar, om de slagkracht in de sector te verhogen zullen musea moeten samenwerken. Ieder voor zich kunnen de meeste de concurrentie niet aan. Samenwerken kan leiden tot kostenbesparing en grotere efficiency. Denk aan het gezamenlijk gebruikmaken van voorzieningen zoals depots, het delen van expertise, het benaderen van publiek of gemeenschappelijk bestuur en management.⁷ Ook inhoude-

lijke samenwerking, zoals bij het samen presenteren van collecties, is goed voor het publiek, want het leidt tot grotere samenhang en meer kwaliteit. Dit alles vraagt in de eerste plaats van musea én hun besturen en toezichthouders dat zij op een andere manier leren omgaan met hun autonomie, bereid zijn tot delen en soms tot het inleveren van zelfstandigheid.

Overheden kunnen daar wel een stimulerende rol in vervullen maar moeten voorzichtig zijn. Fuseren kost veel tijd en energie en leidt niet altijd tot overtuigende verbeteringen. Soms kunnen musea om hun missie te realiseren bovendien veel beter samenwerkingspartners zoeken buiten de eigen sector, zoals bedrijven of onderwijsinstellingen. Die keus zullen ze vooral zelf moeten maken.

Probleem 2: Bestuurlijke verantwoordelijkheid

Een vraagstuk dat het Rijk in toenemende mate als knellend ervaart is dat van de reikwijdte van zijn bestuurlijke verantwoordelijkheid. Het Rijk subsidieert op dit moment 29 musea⁸ die collecties beheren die eigendom zijn van het Rijk, aan zijn zorg zijn toevertrouwd en/of van nationaal belang zijn. Een groot deel daarvan had in het verleden de status van rijksmuseum, maar is aan het eind van de vorige eeuw verzelfstandigd. De rijksverantwoordelijkheid is vooral historisch bepaald. Ook niet rijks gesubsidieerde musea beschikken immers over collecties van enorm cultureel belang.

Het Rijk heeft de beheersovereenkomsten met de musea vanaf 2016 opgezegd, om de handen vrij te maken voor wijzigingen in het bestel. In zijn adviesaanvraag vraagt de toenmalige staatssecretaris de Raad om een 'beoordelingskader om de kwaliteit van collecties te wegen'. De Raad adviseert – niet geheel in lijn met zijn eigen slogan 'ontgrenzen'

– een Kerncollectie Nederland in het leven te roepen: 'dat deel van de Collectie Nederland waarvoor het Rijk, gelet op het belang ervan, verantwoordelijkheid neemt' (Kersen et al. 2013). Let wel, dat is niet per definitie ook een financiële verantwoordelijkheid. Maar wel vindt de Raad dat deze collecties wettelijk beschermd moeten worden. Uiteraard houdt dit in dat er geïnventariseerd, gewaardeerd, geselecteerd en geregistreerd zal moeten worden, een tijd- en dus geldrovend proces met te voorspellen complicaties. Het is dit deel van het advies dat minister Bussemaker wisselijk meteen kordaat van de hand wees, misschien omdat zij beter dan de Raad de implicaties ervan begrijpt en vreest.

Een ander vraagstuk vormt de afstemming van de verschillende overheden, of liever het gebrek daaraan. Elk door het Rijk gesubsidieerd museum heeft zijn eigen lokale en regionale inbedding. Die lokale context speelt voor de Raad voor Cultuur echter nauwelijks een rol. Neem de geadviseerde sluiting van Rijksmuseum Twenthe voor het publiek. De Raad vond het museum van onvoldoende nationaal belang waarbij men de collectie afzette tegen vergelijkbare collecties elders, maar betrok daarbij niet het regionale belang en de gevolgen voor de cultureel toch al niet rijk bedeelde regio. Tussen de gemeente Enschede, de provincie en het Rijk ontbrak een gedeelde analyse van het probleem en een goede strategie om deze problematiek aan te pakken. Het museum werd daardoor bijna kind van de rekening maar is voorlopig na het Kamerdebat over de museale bezuinigingen op 17 december 2012 *saved by the bell*.

Hoe moeten we hiermee omgaan? We moeten om te beginnen erkennen dat rationaliteit niet het sterkste punt is van ons museumbestel. Dat is vaak zo met zaken die zich historisch ontwikkeld hebben. Ongetwijfeld valt er links of rechts nog wel een onlogisch element op te ruimen maar dat weegt niet op

tegen de nieuwe problemen die overheden zich op de hals halen bij een herijkingsoperatie. Ook een museum- of erfgoedwet zal de problemen niet oplossen. De achterliggende zorg is dat musea kwetsbaar zijn en dat er veel te verliezen is. De casus Twenthe laat dat zien. Steeds scherper afbakenen van verantwoordelijkheden is dan de verkeerde reflex. We zullen moeten leren leven met een museumbestel dat nu eenmaal gekenmerkt wordt door een zekere rommeligheid. Het is bovendien een fijnmazig weefsel. De drie overheidslagen ontkomen er niet aan over het museumbestel met elkaar afspraken te maken, een gezamenlijke agenda op te stellen, bijvoorbeeld in de vorm van een convenant of bestuursakkoord. Er ligt een gemeenschappelijke en niet deelbare verantwoordelijkheid. En alle mooie nieuwe samenwerkingen en efficiency-verhogende maatregelen ten spijt zal het ook een blijvende verantwoordelijkheid zijn, want de meeste musea kunnen niet zonder steun van de overheid. Overheden moeten in een geval als Twenthe bereid zijn met elkaar en met collega-instellingen naar een 'zachte landing' te zoeken, waardoor een collectie behouden blijft voor het publiek. En als overheden het met elkaar eens zijn over bepaalde doelen, zoals samenwerking of ondernemerschap, kunnen ze ook afspreken met welke gemeenschappelijke inzet en programma's ze dit willen bereiken. Is dat polderen? Misschien, maar dat is waar we in Nederland goed in zijn.

Probleem 3: Het publieke draagvlak

Het grootste probleem van de musea is toch dat zij er onvoldoende in geslaagd zijn zich te verbinden met de samenleving. De huidige babyboomgeneratie van beleidsmakers en bestuurders, opgegroeid in een wereld van kunstenplannen en overheidssubsidies, kan zich nauwelijks voorstellen hoezeer musea in het verleden het domein van de burger waren.

De meeste musea komen voort uit particulier initiatief van welgestelde burgers en genootschappen. Daarnaast waren het vooral stadsbesturen die nieuwe musea oprichtten. Ook de verantwoordelijkheid voor de zorg voor erfgoed ligt van oudsher dicht bij de burger, dus decentraal. Verreweg het grootste deel van de overheidssubsidies voor musea komt van de gemeenten. De rijksbemoediging heeft zich tot ver in de 20ste eeuw beperkt tot een klein aantal musea, waarvan de meeste al voor 1840 tot stand waren gekomen, met de stadhoudelijke collecties als basis.⁹ Gaandeweg is de rol van de rijksoverheid steeds verder uitgebreid en zijn de van overheidswege beschikbaar gestelde budgetten toegenomen.

Het eerste kabinet-Rutte betekende een enorme trendbreuk. Hoeveel kritiek je ook kunt hebben op het beleid van Zijlstra, op één punt raakte hij een gevoelige snaar. Culturele instellingen hebben, gekoesterd door politieke bescherming en overheidssubsidies, hun maatschappelijke omgeving verwaarloosd. Draagvlak laat zich niet simpel vertalen in mooie bezoekersaantallen. Lang niet elk museum heeft zijn relatie met de lokale omgeving op orde; met politiek en ambtenaren, met bedrijven en maatschappelijke organisaties, met burgers en bezoekers. In tijden van economische bloei is onvoldoende geïnvesteerd in het verbreden van het financiële draagvlak. Te veel hebben musea zich op hun subsidiegever gericht om te ontdekken dat op het moment dat de subsidie vermindert of stopte er te weinig druk uit hun omgeving gemobiliseerd kon worden. De onaangename waarheid is dat veel mensen cultuur niet als iets belangrijks zien, niet als iets van hen. Het is de voornaamste reden dat de bezuinigingen op cultuur zonder echte slag of stoot door de politiek werden aanvaard. Voor het erfgoed ligt dat genuanceerder. Veel mensen voelen zich sterk verbonden met hun

verleden en erfgoed. Voor musea liggen daar grote kansen.

Het is terecht dat overheden van instellingen vragen dat zij hun maatschappelijk draagvlak én hun financiële draagkracht vergroten, maar de timing was op zijn zachtst gezegd ongelukkig. In een periode van bezuiniging en economische teruggang blijkt het moeilijk voor instellingen het bedrijfsleven en mecenasen over de streep te trekken. Uit recent onderzoek blijkt dat bij de terug-

---

Veel mensen voelen zich sterk verbonden met hun verleden en erfgoed. Voor musea liggen daar grote kansen

---

loop van giften voor goede doelen als gevolg van de recessie de cultuursector de zwaarste klappen heeft gekregen. Bovendien is de sponsoring van bedrijven sterk gedaald (Schuyt et al. 2013).

Wat is er nodig? Kort samengevat: aandacht voor het proces, tijd en liefde. Een veelomvattende koerswijziging als deze vraagt een goed doordachte uitvoeringsstrategie, een 'Delta-plan voor cultureel draagvlak' als het ware, waarin alle betrokkenen, veld, overheden en

bedrijfsleven als partners optrekken. Een onderdeel daarvan is educatie: cultuur zal een serieuze plek moeten krijgen in het onderwijs. De overheid zal hier het voortouw moeten nemen maar kan het niet alleen. We moeten ons verder realiseren dat een grote verschuiving als deze eerder decennia vergt dan jaren. En de negatieve ondertoon van het (rijks)beleid was ook niet de beste reclame die de cultuur zich zou wensen in zijn zoektocht naar externe middelen. Wie zelf niet openlijk blij geeft van het belang van cultuur mag niet verwachten dat anderen daar wel op intekenen. Dat moet dus liever anders, met meer liefde.

En de musea zelf? Die hebben de mooie taak te laten zien wat ze waard zijn en de samenleving aan zich te binden.¹⁰ Het Stedelijk Museum Amsterdam dat rondleidingen organiseert voor mensen met Alzheimer; het Textielmuseum en het Glasmuseum die erfgoed verbinden aan hedendaagse industrie en design, het Haags Gemeentemuseum dat de wijk opzoekt, Museum Rotterdam dat investeert in netwerken van vrouwen en migranten; er zijn veel meer voorbeelden. Het levert meestal niet direct extra inkomsten op maar draagt wel enorm bij aan een sterker en breder draagvlak, ook financieel. Laat musea maar de samenleving intrekken en vragen waar ze vanuit hun unieke eigen kwaliteit een bijdrage kunnen leveren. Als het 'Eddagevoel' ontstaat, komt het niet zo snel in een verantwoorde overheid op om een museum te sluiten, omdat de burgers daarvoor gaan staan. Dan zijn musea van ons allemaal.

De Museumbrief 2013

De *Museumbrief* van minister Jet Bussemaker, die op 10 juni 2013 verscheen, komt voor een deel aan bovenstaande wensen tegemoet (Bussemaker 2013). De brief legt een inhoudelijk accent op thema's als samenwerking, collectiemobiliteit, educatie, het bereiken

van een nieuw publiek en talentontwikkeling. Voor het stimuleren van samenwerking wordt een extra budget van 2 miljoen euro op jaar-basis beschikbaar gesteld. Een interessant nieuw fenomeen is dat de minister de museumsector, in casu VRM en NMV, actief wil betrekken bij het ontwikkelen van de criteria voor deze nieuwe regeling én de beoordeling van de projecten. Een nieuwe Museumwet zal regels stellen voor het afstoten van collecties en objecten van nationaal belang en de relatie tussen het Rijk als eigenaar van collecties en de musea als beheerder daarvan publiekrechtelijk vastleggen. Dit biedt tevens de mogelijkheid de beheertaken van musea structureel te financieren, voor musea een grote stap voorwaarts.

Naast de vele positieve punten in de brief, waaronder niet in het minst de prettige en open toon, zijn ook enkele kanttekeningen op zijn plaats. De aansluiting tussen deze nieuwe beleidsbrief en de benarde situatie waarin veel (juist ook niet-rijks)musea zich bevinden is lastig. Waarom zou je collecties in museumdepots beter toegankelijk maken voor publiek terwijl aan de andere kant musea als het Tropenmuseum met zijn collectie van internationaal belang dreigen om te vallen? Waarom zo weinig aandacht voor de bestuurlijke samenwerking met andere overheden, al staat de intentie daartoe wel in de cultuurvisie. Deze brief is vooral een *rijksmuseum*brief. Tot slot, hoewel deze brief de maatschappelijke waarde van cultuur hoog in het vaandel draagt, is van een samenhangende, uitgewerkte visie op hoe je culturele instellingen en samenleving dichter bij elkaar kunt brengen nog geen sprake. En zo blijft er genoeg te wensen over.

Literatuur

- Broek, A. van den (2013) *Kunstminnend Nederland? Interesse en bezoek, drempels en ervaringen*. Den Haag: SCP.
- Bussemaker, J. (2013) *Museumbrief: samen werken, samen sterker*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Commissie Asscher-Vonk (2012) *Musea voor morgen: advies commissie Asscher Vonk*. Amsterdam: Nederlandse Museumvereniging/ Vereniging van Rijksmusea.
- Kersen, J., G. Rooijackers en L. Schenk (2013) *Ontgrenzen en verbinden: naar een nieuw museaal bestel*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Marlet, G., J. Poort en C. van Woerkens (2011) *De schat van de stad: welvaartseffecten van de Nederlandse musea*. Utrecht: Atlas voor gemeenten.
- Pots, R. (2010) *Cultuur, koningen en democraten: overheid & cultuur in Nederland*. Amsterdam: Boom (4de druk).
- Raad voor Cultuur (2012) *Slagen in cultuur: het vervolg: culturele basisinfrastructuur 2013-2016*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Raad voor Cultuur (2013) *Advies bezuinigingen cultuur 2013-2016: noodgedwongen keuzen*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Schuyt, Th.N.M., B. Gouwenberg en R. Bekkers (2013) *Geven in Nederland: giften, nalatenschappen, sponsoring en vrijwilligerswerk*. Amsterdam: Reed Business.

Noten

- Coalitie kabinet van VVD en CDA onder leiding van Mark Rutte met gedoogsteun van de PVV, van oktober 2010 tot april 2012.
- Rijksmuseum Twenthe, Geldmuseum, Huis Doorn, Slot Loevestein en Tropenmuseum. Meermannano Westreenianum en Letterkundig Museum moeten van de Raad fuseren.
- Onder andere Scription in Tilburg, Machinemuseum Zwolle, Museum Maluku in Utrecht en Ecodrome in Zwolle hebben hun deuren gesloten.
- De commissie bestond uit Maarten Doorman (filosoof en hoogleraar UvA), Sjarel Ex (Museum Boijmans Van Beuningen), Edwin van Huis (Naturalis), Kees van der Meiden (TwentseWelle), Wim Pijbes (Rijksmuseum), Axel Rüger (Van Gogh Museum), Marjan Scharloo (Teylers Museum), Manfred Sellink (Musea Brugge) en Benno Tempel (Haags Gemeentemuseum). In vervolg op het rapport hebben beide koepels een traject uitgezet waarin zij samenwerkingsmogelijkheden in kaart brengen en stimuleren.
- Zie ook Broek (2013). Mensen zijn meer geïnteresseerd in populaire (82 procent) dan in gecanoniseerde kunstvormen (53 procent). Het rapport laat zien dat het stijgende scholingsniveau van de bevolking niet

Claartje Bunnik

heeft een adviesbureau voor cultuur en onderwijs, *Bunnik Beleid en Advies*, dat werkt in opdracht van overheden en culturele instellingen

heeft geleid tot meer bezoek aan gecanoniseerde cultuur, maar wel heeft voorkomen dat dit bezoek is gedaald. Nu de stijging van het opleidingsniveau afvlakt zullen er veel extra inspanningen nodig zijn om het bezoek tenminste op niveau te houden.

- 6 Voor nog eens negen musea, waaronder het befaamde Tropenmuseum, dreigt sluiting. Een aanzienlijker groter aantal musea bezuinigt op personeel (61 procent) en/of snijdt in activiteiten (56 procent). Recent werd bekend dat ook het voortbestaan van het om zijn educatie befaamde Museum Jan Cunen in Oss ter discussie staat.
- 7 In Liverpool of Brugge bijvoorbeeld vallen de musea onder één organisatie.
- 8 Sinds de Museumnota van Elco Brinkman in 1985 heeft een grote bestuurlijke uitzuivering plaatsgevonden en heeft het Rijk zijn financiële bijdrage aan 44 voorheen rijksgesubsidieerde musea beëindigd dan wel overgedragen aan lagere overheden.
- 9 Zie voor een breed historisch overzicht Pots (2010).
- 10 Het is opvallend dat het begrip publieke waarde in de cultuursector steeds meer opgeld doet. De musea zelf hebben een verantwoordingssysteem ontwikkeld dat de waarde voor overheid en publiek beter zichtbaar maakt. Het Fonds Podiumkunsten voert op dit moment onderzoek uit naar het verantwoorden van publieke waarde in de podiumkunsten.